

Το πρόβλημα με τη «Βόρεια Μακεδονία»

Νέο όνομα, ίδιες ψευδαισθήσεις

Γράφει ο: Ιωάννης Κωτούλας

Αυτό το καλοκαίρι, η Ελλάδα και η πΓΔΜ -που είναι γνωστή διεθνώς με τον όρο βάσει του οποίου έγινε αποδεκτή στον ΟΗΕ, ως Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας ή FYROM- μπήκαν στα πρωτοσέλιδα με μια ασυνήθιστη ανακοίνωση: Υπό μια προσωρινή συμφωνία γνωστή ως «Συμφωνία των Πρεσπών», η οποία συνομολογήθηκε από τις κυβερνήσεις της Ελλάδος και της πΓΔΜ, η πΓΔΜ θα αλλάξει το όνομά της σε «Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας». Οι υποστηρικτές της συμφωνίας υποστήριξαν ότι η προσθήκη του προσδιοριστικού «Βόρεια» θα διαλύσει τους φόβους της Ελλάδας ότι η λέξη «Μακεδονία» συνεπάγεται εδαφική απαίτηση για την ομώνυμη περιοχή της Ελλάδας, διευθετώντας έτσι μια μακρόχρονη διαμάχη. Ωστόσο, η διαμάχη για την ταυτότητα μεταξύ των δύο χωρών απέχει πολύ από το να τελειώσει: Μετά από πρόσφατο δημοψήφισμα σχετικά με το θέμα στην πΓΔΜ, το οποίο απέτυχε λόγω της χαμηλής προσέλευσης ψηφοφόρων, οι ηγέτες της χώρας αγωνίζονται να μαζέψουν αρκετές ψήφους για να προωθήσουν την αλλαγή ονόματος μέσω του κοινοβουλίου. Τα πράγματα δεν φαίνονται πιο ευοίωνα για τους οπαδούς της συμφωνίας στην Ελλάδα, όπου το κοινοβούλιο δεν έχει ακόμη επικυρώσει την συμφωνία και το 72% των

πολιτών την απορρίπτει. Είναι απίθανο ότι και οι δύο κυβερνήσεις θα επιβιώσουν και θα δουν την συμφωνία να περνά.

Στο πρόσφατο άρθρο του στο Foreign Affairs [1] (Το όνομα είναι Μακεδονία. Βόρεια Μακεδονία), ο Victor Friedman υποστηρίζει ότι οι κυβερνήσεις της Ελλάδας και της πΓΔΜ πρέπει να προχωρήσουν σε μια συμφωνία, παρά την λαϊκή αντίθεση και στα δύο κράτη: Κατά τον Friedman η συμφωνία είναι το καλύτερο στοίχημα της περιοχής για σταθερότητα, παρέχοντας στην πΓΔΜ αναγνώριση και νομιμοποίηση χωρίς να παραβιάζει την αίσθηση της εδαφικής ενότητας της Ελλάδας, και θα μπορούσε να ανοίξει τον δρόμο για την ένταξη της ΠΓΔΜ στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO. Το πιο σημαντικό, γράφει ο Friedman, η συμφωνία «αναγνωρίζει ότι ο ίδιος όρος –Μακεδόνας- είναι δυνατόν να έχει διαφορετικές έννοιες και νοηματοδοτήσεις ανάλογα με τον χρόνο και τον τόπο. Υποστηρίζει, κατ' ουσίαν, ότι υπάρχουν περισσότερες από μια ερμηνείες της ιστορίας». Η ανάγνωση της ιστορίας, ωστόσο, δεν πρέπει να βασίζεται σε ανακρίβειες των ιστορικών και γεωγραφικών δεδομένων, και σε αυτό το πλαίσιο οι θέσεις του Friedman είναι προβληματικές σε αρκετές περιπτώσεις.

Ας ξεκινήσουμε με το θέμα της γλώσσας. Ο Friedman ορθώς επισημαίνει ότι η γλώσσα της ΠΓΔΜ, γνωστή στην βιβλιογραφία ως Σύγχρονη Μακεδονική (Modern Macedonian), είναι εντελώς άσχετη με την Αρχαία Μακεδονική και ότι οποιοσδήποτε αντίθετος ισχυρισμός συνιστά «γλωσσικό παραλογισμό». Ωστόσο, ο Friedman θα μπορούσε να είχε προσδιορίσει με πολύ μεγαλύτερη ακρίβεια στο κείμενό του –ως

γλωσσολόγος άλλωστε- τις επιστημονικώς διαπιστωμένες σχέσεις μεταξύ της αρχαίας μακεδονικής διαλέκτου και της γενικής αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Η αρχαία μακεδονική ήταν ελληνική διάλεκτος, η οποία παρουσιάζει μορφολογική συγγένεια με τις διαλέκτους της Θεσσαλίας και της βορειοδυτικής Ελλάδας [2]. Η ελληνική ταυτότητα των αρχαίων Μακεδόνων είναι αδιαμφισβήτητη στην ιστοριογραφία. Ο Friedman παρακάμπτει πλήρως το γεγονός αυτό, γράφοντας μόνο ότι «η σχέση μεταξύ Αρχαίων Μακεδονικών και Αρχαίων Ελληνικών είναι αβέβαιη».

Ο Friedman ισχυρίζεται επίσης ότι η Ελλάδα, η Βουλγαρία και η Σερβία εποφθαλμιούσαν όλες τους την «γεωγραφική περιοχή που ονομάζεται Μακεδονία» κατά την διάρκεια της σταδιακής διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις αρχές του εικοστού αιώνα. Ωστόσο, η ιδέα μιας «γεωγραφικής Μακεδονίας» πέρα από τα σύνορα της σύγχρονης Ελλάδας ήταν τότε μια καινοτομία εκείνης της εποχής, η οποία εισήχθη από τους χαρτογράφους στα τέλη του 19ου αιώνα [3].

Υπό την οθωμανική κυριαρχία από τον 15ο αιώνα έως το 1912, δεν υπήρξε ποτέ διοικητική οντότητα με την ονομασία Μακεδονία. Σχεδόν όλοι οι ευρωπαϊκοί χάρτες, οι οποίοι δημοσιεύτηκαν μεταξύ του 13ου και του 19ου αιώνα, τοποθετούν τα βόρεια όρια της Μακεδονίας νοτίως της περιοχής των Σκοπίων, σημερινής πρωτεύουσας της πΓΔΜ. Πριν από τον δέκατο ένατο αιώνα, εν συντομία, η γεωγραφική περιοχή της Μακεδονίας ταυτιζόταν σε μεγάλο βαθμό με την σημερινή περιφέρεια της Μακεδονίας εντός της ελληνικής επικράτειας.

Σύμφωνα με τον Friedman, όταν τα σύνορα της Ελλάδας μετατοπίστηκαν προς τα βόρεια μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13, «το μεγαλύτερο μέρος του λαού της καταληφθείσας περιοχής μιλούσε Μακεδονικά, όχι Ελληνικά». Πρόκειται περί εντελώς αβάσιμου ισχυρισμού. Σύμφωνα με μια έκθεση της Επιτροπής Προσφυγικών Διευθετήσεων της Κοινωνίας των Εθνών (League of Nations' Refugee Settlement Commission), η οποία δημοσιεύθηκε το 1926, ο πληθυσμός της περιοχής το 1913 συνίστατο στις εξής ομάδες: 42,6% Έλληνες, 39,4% Μουσουλμάνοι, 9,9% Βούλγαροι και 8,1% άλλοι (φυσικά, καθόλου «Μακεδόνες») [4]. Σύμφωνα με μια ελληνική στατιστική έρευνα, η οποία διεξήχθη τον Αύγουστο του 1915, ο συνολικός αριθμός των σλαβόφωνων στην περιοχή μόλις υπερέβαινε τα 200.000 άτομα. Με άλλα λόγια, η περιοχή διέθετε σαφή πληθυσμιακή πλειονότητα ελληνοφώνων πριν και κατά τα χρόνια αμέσως μετά την προσάρτησή της στην Ελλάδα.

Η περιοχή βορείως των ελληνικών συνόρων αρχικά ενσωματώθηκε από την Σερβία και την Βουλγαρία. Στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1918, ένα μεγάλο μέρος της περιοχής αυτής ενσωματώθηκε στο νεοσύστατο κράτος της Γιουγκοσλαβίας. Αν και η Γιουγκοσλαβία θεωρείτο ξεκάθαρα πολυεθνικό κράτος, καθ' όλη την περίοδο του Μεσοπολέμου δεν καταγράφεται επίσημη αναφορά σε «Μακεδόνες» ως ξεχωριστή εθνοτική ομάδα ή στην «Μακεδονία» ως διακριτή διοικητική ή απλώς γεωγραφική υποδιαίρεση. Αντ' αυτού, η περιοχή γύρω από τα Σκόπια ονομαζόταν επαρχία του Βαρδάρη (Vardarska banovina), από το όνομα του τοπικού ποταμού

Βαρδάρη/Αξιού. Στην περίπτωση της Βουλγαρίας, ο όρος «Μακεδόνες» επίσης δεν προσδιόριζε μια διακριτή εθνοτική ομάδα· αντίθετως αναφερόταν στους Βούλγαρους που διαβιούσαν στη νοτιοδυτική βουλγαρική επαρχία, η οποία ενίοτε προσδιοριζόταν ως Μακεδονία του Πιρίν.

Μόνο μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν η Γιουγκοσλαβία ανασυγκροτήθηκε ως κομμουνιστικό ομοσπονδιακό κράτος υπό τον Josip Broz Tito, οι κρατικές αρχές της Γιουγκοσλαβίας άρχισαν να προωθούν την άποψη ότι ο σλαβικός πληθυσμός γύρω από τα Σκόπια σχημάτιζε μια ξεχωριστή εθνοτική ομάδα, αποκαλώντας τους Μακεδόνες [5]. Ο γεωστρατηγικός στόχος της Γιουγκοσλαβίας ήταν να αποδυναμώσει τους στενούς γλωσσικούς και ιστορικούς δεσμούς της περιοχής με την Βουλγαρία. Η ιδέα μιας ξεχωριστής μακεδονικής εθνότητας έξω από τα σημερινά σύνορα της Ελλάδας είναι κατά συνέπεια σε μεγάλο βαθμό το πνευματικό τέκνο του κομμουνιστικού καθεστώτος της Γιουγκοσλαβίας, καθώς σχεδιάστηκε για αμιγώς γεωστρατηγικούς λόγους [6].

Αυτή η νέα «μακεδονική» ταυτότητα επιβίωσε των δημιουργών της, του σοσιαλιστικού καθεστώτος της Γιουγκοσλαβίας. Το 1991, καθώς η Γιουγκοσλαβία κατέρρεε ως ενιαία κρατική οντότητα υπό από το βάρος των αυξανόμενων εθνοτικών εντάσεων, η επαρχία του Βαρδάρη δήλωσε την ανεξαρτησία της ως «Δημοκρατία της Μακεδονίας». Το νέο κράτος υποχώρησε σε ένα φαντασιακό προκομμουνιστικό παρελθόν, στο οποίο ένα υποτιθέμενο ενοποιημένο «μακεδονικό» έθνος και μία ενιαία «γεωγραφική Μακεδονία» είχε

κατανεμηθεί από τα γειτονικά κράτη, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας. Στην δεκαετία που ακολούθησε, οι ηγέτες της πΓΔΜ συχνά κατέφυγαν σε εχθρική ανθελληνική προπαγάνδα. Για παράδειγμα, εξέδωσαν χάρτες που υποδηλώνουν ότι μια «ενοποιημένη» πΓΔΜ θα απαιτούσε την απόσχιση των βόρειων ελληνικών επαρχιών. Μέχρι σήμερα, το Σύνταγμα της πΓΔΜ περιέχει αναφορές σε «πρόσωπα που ανήκουν στον μακεδονικό λαό στις γειτονικές χώρες» (Άρθρο 49).

Η ιδέα μιας ενιαίας «μακεδονικής» ταυτότητας, όπως αυτή προβάλλεται από τις αρχές της πΓΔΜ, εξαιρεί επίσης την σημαντική μειονότητα των μη Σλάβων αλβανόφωνων στο εσωτερικό της πΓΔΜ. Το σχετικό ποσοστό του αλβανόφωνου πληθυσμού έχει αυξηθεί σε σημαντικό βαθμό τις τελευταίες δεκαετίες, από 13% το 1961 σε 25,2% το 2002. Πλέον οι δημογραφικές εκτιμήσεις προσδιορίζουν το ποσοστό του αλβανόφωνου πληθυσμού σε άνω του 30%. Οι κρατικές αρχές της πΓΔΜ δεν έχουν διεξαγάγει νέα απογραφή του πληθυσμού μετά το 2002, προφανώς για να μην αναγνωρισθεί η πραγματικότητα ενός αυξανόμενου αλβανόφωνου πληθυσμού. Δεν είναι απίθανο η πΓΔΜ να εξελιχθεί σε μια συνομοσπονδιακή οντότητα, η οποία θα εδράζεται στην θεσμική συνύπαρξη του σλαβόφωνου και του αλβανόφωνου στοιχείου τις επόμενες δεκαετίες.

Στο πλαίσιο αυτό των έντονων εθνοτικών διαιρέσεων η πΓΔΜ θα ήταν προτιμότερο να επανεφεύρει τον εαυτό της ως πολυεθνικό κράτος υιοθετώντας μία ουδέτερη προσδιοριστική ονομασία, όπως «Νοτιο-ευρωπαϊκή Δημοκρατία» ή «Δημοκρατία του Βάρδαρη». Κατ' αυτόν τον τρόπο η νέα ονομασία θα μπορεί να ενσωματώσει όλες τις

ετερογενείς εθνοτικές ομάδες της χώρας, συμπεριλαμβανομένων των σλαβοφώνων και των αλβανοφώνων, των Ρομά, των Βλάχων και των Τούρκων. Ο προσδιορισμός «μακεδονικός», ο οποίος προωθείται από το σλαβόφωνο στοιχείο της χώρας, δεν μπορεί να λειτουργήσει ως ενωτικός δεσμός του πολυεθνικού κράτους της πΓΔΜ. Δυστυχώς, η Συμφωνία των Πρεσπών ενδυναμώνει κατά κάποιο τρόπο την έννοια μιας κυρίαρχης μακεδονικής ταυτότητας στην πΓΔΜ: Κατά την συμφωνία, η εθνικότητα των πολιτών της Βόρειας Μακεδονίας θα είναι «Μακεδόνας / πολίτης της Δημοκρατίας της Βόρειας Μακεδονίας» -ένα παράδοξο καθ'εαυτό και αρνητική πρωτοτυπία, καθώς η εθνικότητα δεν αντιστοιχεί στην προτεινόμενη ονομασία του κράτους.

Η υπόθεση του Victor Friedman για την συμφωνία Πρεσπών είναι εν μέρει ρεαλιστική: Η συμφωνία θα επιτρέψει την ένταξη της πΓΔΜ στο NATO, εξέλιξη, η οποία, όπως ισχυρίζεται ο Friedman, θα αυξήσει την περιφερειακή σταθερότητα. Ωστόσο, η ιδέα ότι η ένταξη της πΓΔΜ στο NATO θα εξαλείψει με μαγικό τρόπο την διακρατική ένταση της πΓΔΜ με γειτονικά κράτη, όπως η Αλβανία και η Βουλγαρία φαίνεται υπερβολική. Η Ελλάδα και η Τουρκία εντάχθηκαν στο NATO το 1952, γεγονός, το οποίο δεν συνέβαλε ιδιαίτερος στην εξάλειψη των εντάσεων μεταξύ των δύο χωρών. Αν μη τι άλλο, η είσοδος της πΓΔΜ στο NATO απλώς θα επιβάρυνε την συμμαχία με περισσότερες διακρατικές εντάσεις.

Ούτε η πΓΔΜ είναι σε θέση να προσφέρει ορατά οφέλη στην Ατλαντική Συμμαχία. Το NATO έχει ήδη εξασφαλίσει την ανασχετική

λειτουργία στην ανατολική πλευρά του έναντι της Ρωσίας με την ένταξη της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας. Η Ελλάδα και η Τουρκία σχηματίζουν τη νότια πλευρά του. Η προσθήκη της πΓΔΜ –ενός γεωγραφικού περικλειστού κράτους μόλις 25.713 τετραγωνικών χιλιομέτρων- δεν θα μετέβαλλε ουσιωδώς την ισορροπία ισχύος στην ευρύτερη περιοχή και δεν αποτελεί παράγοντα ενίσχυσης της Συμμαχίας.

Ποια, λοιπόν, είναι η πιο λογική πορεία προς τα εμπρός για την πΓΔΜ; Μια ρεαλιστική στρατηγική για την πΓΔΜ, ένα κράτος εξαρτώμενο από το ελληνικό λιμάνι της Θεσσαλονίκης για εισαγωγές ενέργειας και εμπορευμάτων, θα ήταν να βελτιώσει τις τεταμένες σχέσεις της με την Ελλάδα. Παρά τα πρόσφατα δεινά της η Ελλάδα, κράτος-μέλος του NATO και της ΕΕ, εξακολουθεί να είναι το πλουσιότερο και ισχυρότερο κράτος της ευρύτερης περιοχής των Ευρωπαϊκών Βαλκανίων. Το μέλλον της πΓΔΜ συνίσταται στην διαμόρφωση μιας ειδικής σχέσης με την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, ίσως με βάση το πρότυπο που διέπει τους στενούς οικονομικούς δεσμούς της ΕΕ με την Τουρκία. Ωστόσο, οποιαδήποτε μακροπρόθεσμη πρόοδος εξαρτάται από την ικανότητα των κυβερνήσεων ελίτ της πΓΔΜ να απελευθερώσουν την χώρα τους και τον πολυεθνικό τους πληθυσμό από τις κρατικά επιβληθείσες ψευδείς ιστορικές ταυτότητες της περιόδου του Ψυχρού Πολέμου.

Παραπομπές:

- [1] <https://www.foreignaffairs.com/articles/greece/2018-10-01/names-macedoni...>
- [2] A. Panayotou, 'The Position of the Macedonian Dialect' in A.-F. Christidis (ed.), *A History of Ancient Greek: From the Beginnings to Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, 433-58• M.B. Hatzopoulos, 'Macedonia and Macedonians', in R.J. Lane Fox (ed.), *Brill's Companion to Ancient Macedon: Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 BC-300 AD*, Brill, Leiden and Boston 2011, 44.
- [3] R.M. Wilkinson, *Maps and Politics: A Review of the Ethnographic Character of Macedonia*, Liverpool University Press, Liverpool 1951.
- [4] A. Angelopoulos, 'Population Distribution of Greece Today According to Language, National Consciousness and Religion', *Balkan Studies* 20:1 (1979), 123.
- [5] G.W. White, *Nationalism and Territory: Constructing Group Identity in Southeastern Europe*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD 2000, 236.
- [6] S. Palmer & R. King, *Yugoslav Communism and the Macedonian Question*, Archon Books, Hamden, CT 1971, 199-200.

Δημοσιευμένο στο «Foreign Affairs, The Hellenic Edition» στις 15-10-2018